

Etnikai és demográfiai változások Magyarország 1100 éves(nél is régebbi)

történelmében

Prof. dr. Kásler Miklós PhD, az MTA doktora, főigazgató, egyetemi tanár (m.kasler@oncol.hu).

ÖSSZEFOGLALÁS

A dolgozat végigvezeti Magyarországon az etnikai és demográfiai változásait a magyar történelem szemléletváltozásain. Tárgyalja a háborúk, a pusztító betegségek, a migráció és az emigráció kérdéseit.

A gondolkodás, életszemlélet, a hit, az életvitel, az emberek családi, társadalmi és egyéb körülményei, az ezeket leíró vagy definiáló fogalmak folyamatosan változnak. Koronként változott és mást jelentett a kimondott vagy leírt szó. Jelenlegi fogalmaink visszavetítése a régmúltba félreértésekhez és félreértelmezéshez vezethet. Ezt vállalva törekszem a korhűsége, az egyértelműsége, a bonyolult események leegyszerűsítésére, biztosan tudva, hogy ez hiánytalanul nem lehetséges. Mivel a demográfiai és etnikai helyzetet leginkább a történelem, a háborúk, a pusztító betegségek, a migráció és emigráció határozzák meg, a lehetséges megközelítések közül az események képezik a dolgozat alapját és keretét.

Magyarország, vagyis a magyarok állama több mint 1100 éve létezik. Ha az „állam” fogalmát a jogtörténészek, történészek, szociológusok és szociális/kulturális antropológusok szempontjai szerint használjuk, akkor a magyar államiságot Szent István szepapja, Álmos alapozta meg a 9. század derekán, amikor Etelközben – a honfoglalás előtti magyar szállásterületen – fejedelemmé választották. Az állam egy meghatározott terület lakossága felett érvényesített, külső erőktől független és intézményes főhatalom. Amennyiben az állam az arisztotelészi legfőbb közjó elérése végett működik, annyiban a közösségi akarat politikai kifejező erejének is tekinthető. Mindemellett az irányító hatalom elfogadása, az integritás és a spirituális összetartozás-tudat is jellemzi.

Az Etelközben élő magyarság közösségi akarata a Kárpát-medence elfoglalására irányult, amit a 9. század második felében sikeresen végre is hajtott, eképp a közép-európai magyar államiság is 1100 évnél hosszabb múltra tekint vissza.¹ Természetesen a nyugat-európai normák követése Géza nagyfejedelem előkészületei után Szent István király keresztény állam-újraalapításával vette kezdetét.² Ennek ma is működő elemei vannak, mint a kodifikált törvényalkotás, a latin betűs műveltség, a területi alapon szervezett közigazgatás, de az első magyar államelméleti mű – az Imre herceghez írt *Intelmek*³ – szintén Istvánhoz kapcsolódik.

A másik közösség-szervező tényező az etnikum. Ezt magyarul a ’nép’ jelentéssel adjuk vissza, de nem azonos a populációval, ami inkább népességnek felel meg. Míg a populáció egy adott térség lakosságának neutrális jelölése, addig az etnikum, a nép egy saját elnevezéssel és jelrendszerrel rendelkező eredet- és

hagyományközösség. Tény azonban, hogy ezek a fogalmak alig-alig jelennek meg ilyen vegytisztán a népvándorlás kori Közép-Európa mozgalmas, zivataros századaiban.

A magyarok élő példája annak, hogy e fogalmak mögött a közösségek is folyamatosan változtak, mozgásban vannak.

A magyarság saját eredethagyománya (csodaszarvasmonda)⁴ és a rá értett hun, türk, onogur, avar, baskír stb. népnevek egyként jelzik, hogy a honfoglalók a sztyeppe kultúrköréből származnak. Ám a magyarság alakulása a Kárpát-medencei megtelepedésével sem állt le. Végső soron azoknak a hullámokban érkező közösségeknek a gyűjtőneve, akik a Kárpátok koszorúin belül megtelepedtek. Ők etnikailag magyarok, helyben talált avarok és szlávok, besenyők, úzok, kunok, jászok, frankok, itáliaiak, újonnan jövő szláv és germán csoportok voltak. Hittek az égiekben, vagy bizánci, római vagy reformált módon Krisztusban hittek, a mohamedán vagy zsidó vallást gyakorolták. A befogadott népcsoportok hozták nyelvüket, tradícióikat, szokásaikat, harcmódorukat, kultúrájukat. Bár ezeknek a populációknak egymáshoz viszonyított aránya adott időpontokban különbözött, az évszázadok során egyre inkább homogenizálódott, asszimilálódott, gazdagítva a sokgyökerű magyarságot. A társadalmilag különbözőképpen rétegződött népet regnicolának (országlakosnak) nevezték. Ők alkották a társadalmat, és képezték az államot (regnum, archiregnum), amely a trianoni békediktátumig – a történelem viharaitól tépázottan bár, de – alapjában véve a jogrend erejével élhető keretet biztosított lakóinak. A 20. századi diktatúrák korában a szerves magyar jogfejlődés megszakadt, és teljesen új irányt vett.

A Kárpát-medence elfoglalásának okait biztosan nem ismerjük. A számos teória két markáns, nem bizonyítható vélemény körül csoportosul. Az egyik szerint a kazár szövetségből hét hasonló eredetű „magyar” törzs elvált, és csatlakozott hozzájuk három rokon kabar törzs. A Kaszpi-tenger környékén elindult népvándorlási hullám nyugatra tolta az úzokat, az úzok szétverték a besenyőket, a besenyők szétverték a magyar szállásterületeket, így a menekülő magyarok kényszerűségből elfoglalták a Kárpát-medencét. Az elképzelés logikai gyengesége, hogy ez egy antik görög toposzon alapul.⁵ E szerint a kelet felől támadó erősebb népek szétverik és nyugat felé űzik szomszédjaikat, akik legyengülve szétverik az erőik teljében lévő nyugati szomszédjaikat. Az eldőlt dominó sor végén a szétvert magyarok 895-ben elfoglalják a Kárpát-medence Dunától keletre és északra eső hatalmas területeit, 900-ig megszállják a teljes Kárpát-medencét, fegyverrel megszüntetik Arnulf keleti frank király fennhatóságát, sőt 899-ben Brenta mellett bravúrosan legyőzik Berengár longobárd király túlerőben lévő seregeit. Mindezek betetőzéséül a magyar birodalom fennmaradását és megszilárdulását eredményezte a 907-ben vívott pozsonyi csata, amely a korábbi területek visszafoglalására induló birodalmi frank sereget megalázó módon teljesen megsemmisítette.⁶

A másik elképzelés a dinasztia meggyőződése, a fennmaradt hazai és külföldi korabeli krónikák, történelemkönyvek és a népi hagyomány alapján az 1850-es

évekig egyöntetűen elfogadta, hogy szakrális nagyfejedelmeink, Attila égi küldetéssel felruházott leszármazottai (Turul nemzetség) örökség jogán foglalták el a Közép-Duna-medencét.

Noha az Árpádok Attila-hagyománya hitelesnek fogadható el,⁷ de ez önmagában nem ad választ a honfoglalás miértjére. A kiváltó ok egyfelől az Álmos vezetésével Etelközben létrejött magyar sztyeppeállam mint új hatalmi tényező volt, másfelől a Kárpát-medence vonzó természetföldrajzi adottságai és politikai megosztottsága. Maga a honfoglalás az újabb megfigyelések fényében egy tudatosan eltervezett, hosszú folyamat lehetett, amely a 9. század közepétől a 895 körüli évekig tarthatott; Álmos nagyfejedelemmel kezdődött, és fia, Árpád uralkodása idején teljesedett ki.

Mint hogy az Avar Kaganátus lehanyagolása a 800-as évek első szakaszában nem járt népirtással, különböző népcsoportok – avarok (köztük onogur-előmagyarok, illetve székelyek?) és szlávok – lakták e tájat, akikhez a Karoling-Pannóniában frank és bajor telepések járultak. Ezeket a viszonyokat ismerte ki Álmos és Árpád népe, amely sikerrel hajtotta végre a Kárpát-medence állami-politikai integrációját magyar főség alatt. A tudatos magyar honfoglalás folyamata nem járt semmifajta demográfiai megrázkódtatással a Kárpát-medencére nézve.

A honfoglalók létszámát magunk 250–300 ezerre becsüljük. A honfoglalást megelőző évtizedek Kárpát-medencei lakosságának számát 300–400 ezerre tehetjük. Összetételüket és elhelyezkedésüket a történelmi adatok és régészeti leletek alapján az 1. táblázat foglalja össze. Hangsúlyozzuk azonban, hogy ez a becslés csak egy történelmi rekonstrukciós lehetőségként értékelendő.

1. táblázat: Kárpát-medencei lakosság a honfoglalás előtt (9–10. sz.)

Karoling peremkultúra vazallus népei (Isztriai-félszigettől a Cseh-medencéig)	Avarok (40-45%) Frankok (40-45%) Bizánci töredékek (jellegzetes leletek) Szláv töredékek (nem jellegzetes leletek)
Dunántúl	Avarok Frankok
Felvidék	Szlávok (Kassától a Szatmári-síkságig és Kárpátaljáig) Azonosítatlan származású leletek
Erdély	Avarok (Aranyostól délre, a Maros mentén és szórvány) Bolgárok (Al-Duna és szórvány) Szlávok (Észak- és Kelet-Erdély) Székelyek (Észak-Erdély, Bihar és a Partium északi területei)
Alföld	Avarok (teljes Alföld) Bolgárok (szórványban a Tisza-vidék) Magyarok (Kárpátalja, Felső-Tiszavidék, Bodroghöz)

Forrás: Saját szerkesztés.

A nagyfejedelmek uralkodásának száz éve alatt a Bizánci és a keleti frank Német-római Császárság közé beékelődött a magyar középnagy hatalom, amely mindig szövetségben, „kalandozó”, nyugatra és délre vezetett preventív hadjáratokkal megelőzte, illetve késleltette a két hatalmas szomszéd megerősödését. 907 és 955 között semmi nem történhetett Európában a nagyfejedelmek akaratára ellenére. A néhány ezres, de rendkívül hatékony lovasseregek rabló hadjáratok vezetésére nem voltak alkalmasak – ahhoz hajók vagy szekerek kellettek volna –, de sokszor több ezer kilométeres hadjárataik során nemesfémet, foglyokat és állatokat zsákmányolhattak. A foglyok mellett az önként bevándorlók, a védelmet keresők tarkították csekély számban az etnikai és vallási képet. A 955-ös augsburgi ütközet nyugat felé, az arkadiopoliszi (970) pedig Bizánc felé zárta le a preventív háborúkat. A háborúk embervesztesége jelentéktelen volt, hiszen néhány ezres seregek vezették. A vereségek ellenére – erőfölény hiányában – 907 és 1030 között (Konrád birodalmi serege) külső támadás nem érte az országot. Bizánci és római hittérítők téríthettek szabadon, kolostorokat építhettek, híveik száma nőtt, szolgálók szabadon megtelepedhettek, a kereskedelem minden égtáj felé biztosított volt.

1000-ben a három éve nagyfejedelemként uralkodó Vajk (felesége Szent II. Henrik császár testvére, Boldog Gizella) a kereszténység hivatalos felvétele mellett döntött.

II. Szilveszter pápa koronát küldött, elismerve a szuverén (a császárságtól független) magyar királyságot, és az 1083-ban szentté avatott király, Szent István egyházszervező és térítő tevékenységét („Én apostoli vagyok, ő viszont méltán Krisztus apostola, ha Krisztus akkora népet térített meg általa” – állítja róla a Hartvik-féle legendaszerkesztmény szerint a koronát küldő pápa). Gizella kíséretében számos német és itáliai lovag érkezett szolgálókkal. A hittérítők jelentős számban Rómából jöttek, bár a bizánci kolostorok még a tatárjárás idejében (1241–1242) – az 1054-es egyházszakadás ellenére – is működtek.

A kialakuló, négy égtájat összekötő kereskedelem és kereskedők, a meghonosuló kézműiparosok kevésbé, a betelepülők és menekültek (besenyők, bolgárok) inkább gyarapították a népességet. Az országot gyarapító menekülők vagy betelepülők megkülönböztetés nélküli befogadását, sőt támogatását ezer éven keresztül meghatározta Szent István *Intelmei*, amelyet fiának, Szent Imrének okulására írt: „...ahogyan ugyanis a vendégek a világ különféle részeiből és tartományaikból érkeznek, úgy hoznak magukkal különféle nyelveket és szokásokat, valamint különféle tanító írásokat és fegyvereket. Ezek az összes királyságnak a díszére válnak, és nagyszerűvé teszik az udvart, és elrettentik a kihívóan fellépő külföldieket. Az egynyelvű és csak egyetlen szokásmódra épülő királyság ugyanis gyenge és törékeny”. Az idézet a korabeli latin nyelven azoknak az idegeneknek a befogadását jelenti, akik erre méltóak, értéket hordoznak, és hajlandóak a külső támadások ellen fellépni. Nem a kószáló tömegekről, hanem a szabad akaratból honosított, minőséget hordozó emberekről van szó. Bár Szent István Karoling-államot alakított ki, királysága nem volt nyugat-eu-

rópai hűbéri értelemben véve feudális, ugyanis a birtokokat a megszerzett érdemekért adta, és nem a birtoklás kényszerítette ki a szolgálatot. Ez a körülmény kívánatossá tette az idegenek megtelepedését, és jelentősen erősítette a királyi hatalmat. A keresztény magyar állam tehát nem a nyugati modell szolgái másolásaként jött létre, hanem a latin–germán „római” újítások a sztyeppei hagyatékkal alkottak szintézist. A Magyar Királyság egy erős és központosított államhatalmat mutatott fel, amelyben nem kaphattak helyet az egymás földjét és népét pusztító-sarcoló hűbérurak.⁸

Szent István minden hadjáratában győzött. A trónra lépését megelőző és követő fegyveres (dinasztián belüli) összecsapások, II. Baszileiosz bizánci császár szövetségében a bolgárok legyőzése, II. Konrád német-római császár támadó birodalmi seregének szétverése jelentős véres veszteséget nem okozott. Ugyanez jellemzi 1038 után a 11. századot, bár halála után zendülések és trónharcok következtek. A társadalom spontán egységesülése és szaporodása folyamatos volt. Mivel Szent István és utódai kivétel nélkül külföldi dinasztiák gyermekeivel házasodtak (különösen feltűnő a két császársággal kötött dinasztikus házasságok sora), a fejedelmi kísérek megtelepülése befolyásolta a vezető réteg etnikai viszonyait. A honfoglaló vezető réteg összeolvadt az itt talált vezetőkkel, az Árpád-háziak által a környező országokból és birodalmakból behívott elittel, germánokkal, szlávokkal, franciákkal, spanyolokkal, itáliaiakkal, Zsigmond és a Habsburgok uralkodása alatt főleg a németekkel, csehekkel. A magyar arisztokrácia nagyon jelentős hányada Szent László idejétől folyamatosan növekvő arányban horvát etnikumból származott. A 19. században jelentős számú zsidó eredetű család lett magyar főnemes.

A 11. század kedvező demográfiai tendenciáit nem befolyásolta a század négy polgárháborúja (amelybe beavatkozott a német-római császár), a német birodalmi seregek hétszeri, az úzok és kunok háromszori, a bolgárok kétszeri és a lengyelek legyőzése sem. Csak a kor legnagyobb hadvezére, az első lovagkirály, Szent László tizenegy háborút vívott győztesen. Mivel testvérének férje, Zvonimir utód nélkül halt meg, a horvát–szlavón vezetők többsége Szent Lászlót hívta meg a trónra. 1090–1091-ben Szlavóniát békésen, Horvátországot és Dalmáciát kisebb harcok árán szállta meg.⁶ Előbb fiatalabb unokaöccsét, Álmos herceget tette meg horvát királynak (2. táblázat), de amikor idősebb unokaöccse, az 1095 óta magyar király Könyves Kálmán 1102-ben horvát királlyá koronáztatta magát, magyar–horvát perszónálunió jött létre, amely 800 éven keresztül, a trianoni diktátumig egyetlen fegyveres összecsapás nélkül, a két nemzet kölcsönös előnyére fennmaradt. A vezető réteg jelentős része összeházasodott a magyarokkal, a vegyes házasságok kölcsönösen gazdagították mindkét népet.

2. táblázat: A népesség bővülése Szent László haláláig (11. sz.)

Szaporodó népesség	Természetes Királynői kíséreték (orosz, lengyel, normann, német, bizánci, szerb) A legyőzött fekete kúnok (úzok) töredékei (Erdély keleti része)
Terület- és népességgyarapodás (perszonál-reál unió)	Szlavónia (a mai Horvátország) Horvátország (a mai Dalmácia) Dalmácia (az adriai tengerpart és a szigetek)
Veszteségek	Hét német birodalmi támadás (1030–1107) Négy polgárháború több felvonásban Három kun betörés

Forrás: Saját szerkesztés.

A 12. század első felét főleg a döntést nem eredményező bizánci–magyar összecsapások, a másodikat és a 13. század első felét (a tatárjárásig) a Magyarországi körüli vazallus államok sikeres kiépítése jellemezte (3. táblázat). A minden második évben vezetett rövid hadjáratok veszteségei nem voltak jelentősek. Több kereszties had vonult keresztül az országon, az V. hadjáratot pedig II. András vezette 1217-ben édesanyja (Anne de Châtillon) szülőföldjére. Nagy jelentőségű volt, hogy II. András Dél-Erdélybe telepítette a Német Lovagrendet, a Havasalföldön megtelepedett, a mongolok elől menekülő besenyők és kunok, illetve a Kárpátokba is beszivárgó vlahok (oláhok) térítésére, civilizálására és az ország védelme céljából, emellett számos szász hospest a lovagrend kiszolgálására, az addig ismeretlen gazdasági tevékenységek meghonosítására. A lovagrendet még II. András – önállósodási törekvésük miatt – Pomerániába üzte,⁹ a hospesek pedig sok százezer főre szaporodva, kiváltságaikat megőrizve 1848-ig Erdély egyik nemzetét, az Universitas Saxonumot képezték. (Városaik és falvaik Trianon után Romániához kerültek, a Ceaușescu-érában elnéptelenedtek, miután a „Kárpátok géniusza” elkezdte a magyar falvak lerombolását, a szászokat pedig fejenként néhány ezer márkáért elengedte Nyugat-Németországba.) Az akkor beszivárgó oláhok, a Kárpátokban nyájaikat őrző pásztorok lévén, véres veszteséget évszázadokig alig szenvedtek, és rendkívül gyorsan szaporodtak. 1222-ben kényszerítették a főurak – néhány évvel a *Magna Charta* után Európában másodikként – II. Andrást az *Arany-bulla* aláírására, amely korlátozta az előtte és utána is rendkívül erős királyi hatalmat, a törvények király általi megszegése esetén a fegyveres ellenállás jogát is belefoglalva. Ez a későbbi magyar szabadságharcok jogi alapja.¹⁰

3. táblázat: A népesség alakulása Szent Lászlótól II. Endréig, 12–13. század első fele

Szaporodó népesség	Természetes Királynői kíséret A Német Lovagrend és a szász hospesek betelepítése Az üldözött zsidók befogadása Oláhok (vlachok) beszivárgása Besenyő menekülők
Veszteségek	Bizánci háborúk Expanzív háborúk (vazallus államok kialakítása délen és keleten) Átvonuló kereszties hadjáratok kisebb dűlái A Német Lovagrend kiverése
Terület- és népességgyarapodás (vazallus államok)	Bosznia Észak-Szerbia Szörényi bánág Ungaro-Valachia, majd Havasalföld és Moldva Halics és Lodóméria

Forrás: Saját szerkesztés.

Ezzel összefügg Szent István egyre inkább szakralizálódó koronája és a korban már köré épülő, Európában egyedülálló Szent Korona-eszme, átvéve a szent királyok hatalmát és nemzetképző, összetartó szerepét. A korona szent, mert az angyalok hozták az égből, és a pápa juttatta el Szent Istvánhoz, aki a halála előtt Szűz Máriának ajánlotta fel Magyarországot, így a Szent Korona a világ királynőjének, Magyarország égi patrónusának a koronája. Összeköti Magyarországot a Mindenhatóval, az égi hatalmat a földivel. A Szent Korona így nem tárgy, hanem eszme, önálló személyiség, az ország szuverenitásának és integritásának letéteményese, a hatalom teljességének birtokosa, amelyet ember vagy embercsoport nem birtokolhat. A Szent Korona-eszme az idők folyamán változott. A kezdetektől a 13. század elejéig a királyt értették alatta, ám mivel az *Intelmek* a kegyes hatalomgyakorlás mellett a zsarnokság ellen is határozottan szól, ezért a Szent Korona-eszme már az elejétől fogva kizár mindenfajta despotikus-diktatórikus kormányzási módot. Az államelmélet e korai, személyes korszakában is a Korona jelképezi az államiságot. A regnum az ország, a kormányzás objektuma. A 13. századtól kezdve a koronafogalomba az alattvalók is beletartoztak, ilyenformán nem a Szent Korona államszimbolizáló jelentése változott meg, hanem az állam, amelyet szimbolizált. 1440-ben, I. Ulászló személyében olyan uralkodó lépett a magyar trónra, akit elődjével semmilyen dinasztikus szál nem kötött össze, hanem kizárólag a választás jogán lett király. Ez is mutatja a Szent Korona-eszme el nem évülő, progresszív erejét. A választás elve ugyanakkor a királyság kora elé mutat vissza, az etelközi vérszerződésig. Jóllehet, ennek ismerete egy olyan gesztában maradt fenn, ami a lovagi eszmén keresztül láttatja Álmos egyeduralkodóvá választását, de maga a vérszerződés egy ősi sztyeppei szokás, Hérodotosz is feljegyezi ezt a szkíták köréből. A hatalomkorlátozás elve tehát a Magyar Királyság kora elé tekint vissza, ám e kevésbé adatolt kérdés taglalása szétfeszítené e gondolatmenet kereteit. Jelenleg a Szent Korona égisze alatti hatalommegosztás a lényeg, amely úgy

működött, hogy a király megosztja a hatalmát a (politikai) nemzet között – Európában egyedülállóan – úgy, hogy nem a király vonja be a nemzetet a hatalomba, hanem a nemzet választja a királyt az uralkodásra. A 13. századtól nyomon követhető, de nyilván régebb óta úgy, hogy a Szent Koronával a koronázási eskü után a koronázást az esztergomi érsek végzi Székesfehérváron. A feltételek teljessége szükséges a legitimitáshoz. A király is bevonja az egész (politikai) nemzetet a hatalomba, de – ugyancsak Európában egyedi módon – az emberek nem azért szolgálják a királyt (rajta keresztül a Szent Koronát), mert erre hűbéri esküvel megerősítetten hatalmat kaptak (feudális hierarchia), hanem mert előzetesen megszolgálták azt. A Szent Korona-eszme ekként érte el azt, hogy egyrészt a központi hatalom hosszú ideig erős és hatékony tudott maradni, hiszen nem volt hűbériség, másrészt a magyar világban minden ember korlátozott a hatalomban. (Mai fogalomkészletünkkel talán a „demokratikus feudalizmus” kifejezést találnánk ki rá.) Az eszmét nem befolyásolta az oligarchák vagy a királyi hatalom időszakos gyengülése vagy erősödése.

A Szent Korona biztosítja az örök isteni értékrendet és az örök értékeket (természetjogi alapelvek), amelyek nem vitatandók, hanem követendőek (jó-rossz, igazság-igazságtalanság stb.). A magyar jogrend fejlődése során a reneszánsz után sem relativizál.

A Szent Korona mint főhatalom II. András korában már a hagyomány és jog alapján az ország kizárólagos tulajdonosa, így vagyona, földje, bányái, jószágai nem eladhatók, nem forgalomképesek, nem lehet elzálogosítani, mivel a király és a nemzetet alkotó emberek (a Szent Korona tagjai) a főhatalom elidegeníthetetlen vagyonának csak használói, kezelői családjuk kihalásáig (ősiség – 1848-ban szüntetik meg) vagy érdeemtelenné válásáig.

Mivel a főhatalom megosztott, gondoskodni kell a nemzet és a király hatalma közötti egyensúlyról (szabad királyválasztás, a koronázási eskü, a királlyal szembeni fegyveres ellenállás joga, a Szent István által létrehozott megyerendszer területi, majd érdekképviselői önkormányzattal, amelynek egyetértése nélkül a király nem tud törvényt hozni vagy azt végrehajtani). Akár a király, akár a nemzet, akár külső erő sérti a jogait, kötelesek – akár fegyveresen – a jogokat visszaállítani. Jogai, mivel égi eredetűek, soha nem szűnnek meg, csak időlegesen szünetelnek.¹¹

Óriási spirituális mélységeket is hordoz a Szent Korona-eszme, hiszen Szent István nem apostoli, mint a pápa, hanem apostol, egyenrangú az apostolokkal, a népek megtérítőivel, tehát neki és utódainak egyetemes küldetésük van. Ezen túlmenően az ország Mária birodalma, a magyar királyok II. András után Jeruzsálem királyai.

A 14. században Európa egyetlen archiregnuma (első, szent, ősi, a világot működtetni képes erő).

III. Béla (1172–1196) és fiai uralma alatt Magyarország ismét nagyhatalmi helyzetbe került. Jövedelme azonos volt a francia és angol királyokéval, a 90-95%-ban magyar népesség száma 1241-re megközelítette a kétmilliót (3. táblá-

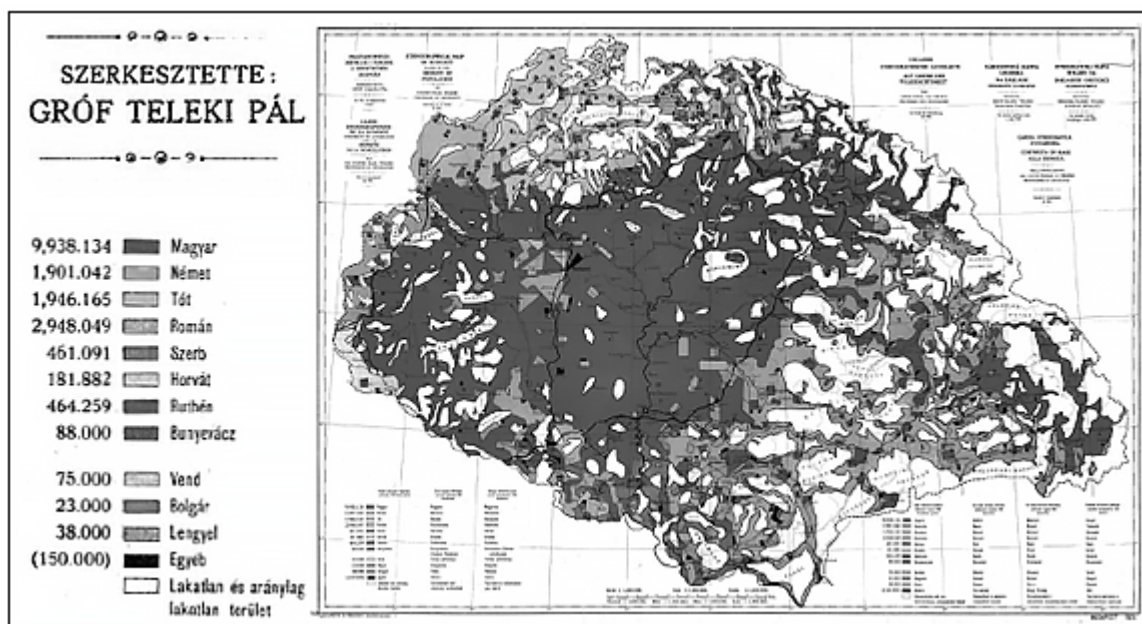

zat). Ebben a helyzetben támadták meg a mongolok Magyarországot. A mongolok 1223-ban a Kalka mellett szétverték a Kijevi Rusz, a kunok és a társult kisebb népek egyesített seregeit, 1236-ban határozták el Nyugat-Európa megtámadását, 1240-ben elfoglalták Kijevet, és megszállták a sztyeppét. A menekülő kunok befogadást kértek. IV. Béla király intézkedéseket tett az ország védelmére – a főurak azonban a kunokat a tatárok előőrsének tekintették, és kiűzték őket az országból. Egyes források szerint Batu kán ajánlatot tett IV. Bélának, hogy együtt támadják meg a nyugati birodalmakat. Ennek az erőnek senki nem állhatott volna ellen az Atlanti-óceánig. A szent királyok nemzetsége ezt nem fogadhatta el, hanem amint történelme során mindig, a túlerővel szemben is védte a keresztény Magyarországot és a keresztény Európát, a korabeli „schengei” határokat. A mongolok három irányból támadtak. Északon legázolták a kisebb orosz fejedelemségeket, a lengyeleket, Sziléziát. A déli hadseregcsoport Bolgárországon és a Havasalföldön áttörve, a főszereg pedig a Keleti-Kárpátok hágóján özönlött az országba. A muhi csatában, 1241 márciusában kelepcébe csalták és tönkrevették a királyi sereget, a megszállt területeket elpusztították, a lakókat tömegesen kiirtották. IV. Béla sem a pápától, sem a császártól (akik egymással háborúztak), sem egyetlenegy nyugati uralkodótól nem kapott segítséget. A rendelkezésre álló haderő 1241 teléig tartotta a Duna vonalát. A folyó befagyása után a tatárok átkeltek, és végigszánguldottak a Dunántúlon, Szlavónián, Horvátországon egészen a dalmát Trauig (ma Trogir), üldözve a királyt, majd feltehetően a nagykánválasztás miatt elhagyták az országot.

A tatárjárás volt a magyar történelem első demográfiai katasztrófája. A birodalom egyes becslések szerint elvesztette lakosságának 30–50%-át.¹² Ez ma már túlzásnak tekintendő. A pusztítás elsősorban a Dunától keletre és északra elsősorban a gazdag sík területeken történt, bár az Alföld mocsarai, Erdély és a Felvidék erdőségei számos lakost elrejtettek. Szerencsére a tél rendkívül hideg volt, így – bár felütötte fejét a pestis – lényegesen kisebb járványt okozott, mint tőlünk nyugatra. IV. Béla már 1242-ben kiverte Babenberg Frigyest a tatárjárás alatt megszállt nyugati vármegyékből, 1242 és 1246 között a cseh Ottokárral felosztották országát. A század további időszakában IV. László támadó hadjáratokat vezetett, amelyek közül jelentőségében kiemelkedik a második morvamezei csatanyerés (1278) és a második tatár támadás (1285) szétverése. A király a veszteségek pótlására a következő években jelentős kiváltságok biztosítása mellett számos hospest, a johannita lovagrendet, 40 ezer kun családot telepített be a kereszténység felvétele után, befogadta a mongolok elől menekülőket (bolgárok, oroszok, besenyők, lengyelek stb.) és a nyugaton üldözött zsidókat. Felgyorsult az oláhok beszivárgása is. A betelepülők közül a nomád kunok beolvadása nehézségekbe, esetenként fegyveres összeütközésekbe torkollott, bár a morvamezei csatában, amelyet IV. László döntött el a leányágon Árpád-házi II. Ottokár ellenében Habsburg Rudolf javára – megalapozva a dinasztia későbbi hatalmát –, a kun előőrsök már „Jézus, Jézus” kiáltással harcoltak. Az 1. ábrát tanulmányozva az lehet a benyomásunk, hogy

a Magyar Királyság jelentős tényező maradt Közép-Európában. Nagy hatalmi pozícióját azonban csak a szent királyok nemzetsége férfiágának kihalása után, a három leányági Árpád-házi dinasztia (Wittelsbach, Přemysl, Anjou) harcából győztesen kikerülő Anjou Károly Róbert (V. István lányának, Máriának és II. Anjou Károlynak az unokája) és fia, Nagy Lajos állította vissza. Miután Károly Róbert rendezte a tengeremelléki (Adria) helyzetet, és megerősítette az ország déli és keleti védővonalát, a bánságokat és vazallus fejedelemségeket, biztosítani akarta az országot Cseh- és Lengyelország felé, hogy visszafoglalja jogos örökségét, a Nápoly– Szicília kettős királyságot. 1335-ben megszervezte a híres visegrádi királytalálkozót (ennek folyománya az Antall József kezdeményezésére kialakított visegrádi négyek együttműködése), amelyen a bajor, a lengyel, a cseh és a magyar uralkodó vett részt, és megállapodott Közép-Európa szövetségi és érdekszféráiban. A találkozó legfontosabb eredményeképpen két évszázadra lezárultak a Habsburg-törekvések ebben a térségben, békés évtizedek következtek, Nagy Kázmér halála után pedig Nagy Lajos örökölte a lengyel trónt. Utódja lengyel királyként ifjabb leánya, Hedvig lett, aki feleségül ment a litván nagyfejedelemhez, Jagellóhoz – aki felvette a kereszténységet –, így egyesítve a két birodalmat.¹³

1. ábra: Magyarország néprajzi térképe a népsűrűség alapján

A magyar birodalom Nagy Lajos alatt érte el hatalma csúcsát politikai befolyásában, katonailag területében, és gazdaságilag is, népessége jelentősen gyarapodott, etnikai lag nem változott. Trónharcok és a különböző irányú hadjáratokban jelentős véres veszteség nem volt, mert a nagyobb hadjáratokban jelentős számú külföldi zsoldos harcolt a birodalom területén kívül. Az egész Európát 30–50%-ban kipusztító, Messinából elterjedt pestisjárványt a nápolyi hadjáratokban részt vett katonák hozták haza.

Az állami adminisztráció feljegyzései és a korabeli krónikák alapján erősen valószínű, hogy a halálozás nem közelítette meg Magyarországon az európai mértéket. A lepra is csak szórványosan fordult elő.¹⁴

Az Anjouk későbbi utódja, Luxemburgi Zsigmond, majd az őt követő „vegyesházi királyok” alatt a törökök megvetették a lábukat a Balkánon, és észak felé nyomultak. Zsigmond hosszú uralkodása alatt magyar királyként (1387–1437), cseh királyként (1417) és német császárként (1433) megváltoztatta az uralkodás módját, stílusát, főleg birodalmi politikát folytatott, az első időszakban a magyar erőforrásokra támaszkodva terjeszkedett nyugat felé, rendezte a konstanzi, bázeli, firenzei és a többi zsinaton az egyház ügyeit, lemondatta az ellenpápat, máglyára küldte Husz Jánost, és felvette a fegyveres harcot követelőivel. Letörte az önálló francia egyház kialakításának kísérletét. Zsigmond széles látókörű európai uralkodó volt, megpróbálta megszervezni a császárságot. Bár Szent László volt a példaképe, mellé (és első felesége, Nagy Lajos lánya mellé) temetkezett, birodalmát Budáról tervezte irányítani. Európai utazásai, diplomáciai tevékenysége, a trónokért és a husziták ellen folytatott harcai lekötötték figyelmét. Nagy Lajos még a vazallus államok területén (első védelmi vonal) verte szét a törököket, Zsigmond alatt ezt a törökök széttörték. A rigómezei csatában (1389) szétverték a szerb vazallus államot, sőt ezeken a területeken már jelentős csatát is veszít (Nikápoly, 1396) nemzetközi hadseregével a francia–burgundi seregek fegyelmezetlensége miatt. Nem tudja megakadályozni az egyre gyakoribb török betöréseket és a második védelmi vonal – Nándorfehérvár-központú – várainak megtámadását.¹⁵ Feltehető, hogy Zsigmond – hasonlóan Mátyáshoz – Nyugaton akart békét, hogy az egyesített keresztény erőket fordíthassa a török ellen. A szerb despota, a havasalföldi és a moldvai vajda – az erőviszonyoktól függően – hol a magyar király, hol a szultán vazallusa. Minden második évben kisebb harci cselekmények zajlanak. Majd csak Hunyadi János (1407 k.–1456) páratlan katonai zsenije helyezi át az ütközeteket a Balkánra, állandóan támadva, és 17 év alatt 14 hadjárat során többször európai jelentőségű vereséget mért a törökökre. További hat kisebb ütközetben győz, és a várnai (1444) csatavesztése is jelentősen visszavetette a törököt. Az 1456-os világraszóló nándorfehérvári győzelme után a szultán 1521-ig csak néhányszor próbálkozott a magyar határon (viszont elfoglalt több jelentős mediterrán szigetet és Afrika északi államait).¹⁶

Mivel egyre gyakrabban és egyre nagyobb seregekkel támadtak a törökök – és zajlottak a huszita háborúk –, egyre nagyobb magyar seregek harcoltak (az 1443–1444-es téli hadjárat során Hunyadi serege kb. 30-35 ezer fő), a lengyel segítség, a vazallusok segédcsapatai és a zsoldosok alkalmazása mellett is egyre nagyobb a véres veszteség. Ezt azonban bőségesen pótolta a török elől tömegeken beözönlő bosnyákok, szerbek és a török, valamint saját vajdáik brutális kegyetlenkedései elől menekülő havasalföldi és moldvai oláhok migrációja (Danest és Draculest családok vérbosszúi, a Drakula-történet eredete). A növekvő lakosság számon belül etnikailag megváltozott az arány, amit elősegített, hogy

a menekülők megtarthatták vallásukat. A bevándorlás folytatódott fia, a kiváló hadvezér, kiváló diplomata és reneszánsz uralkodó, Hunyadi Mátyás ideje (1458–1490) alatt is, aki meg tudta tartani az ország szuverenitását és integritását állandó, 6–8 ezer fős zsoldoshadseregével. Az ország mintegy 160 ezer fős hadsereget tudott kiállítani, a hajóhad 364 hajóból (köztük 16 negyvennégy evezős nagy gálya) állt, emberekkel és a szükséges fegyverekkel ellátva. A magyar történelem legkiválóbb alvezéreinek tucatját nevelte ki. A harci szekerek száma 3000 körül volt. Hasonló létszámú és fegyverzetű hadsereget a korban csak az erősödő török birodalom tudott kiállítani. Mátyás – az állandó nyugati támadások miatt – úgy döntött, hogy nyugaton és északon fegyverekkel békét teremt, és az újabb erőforrásokra támaszkodva, a törökök feltartóztatásából később támadásba megy át. Harminckét évi uralkodása alatt 29-ben hadjáratot vezetett. (Szent István után második magyar királyként 1485-ben elfoglalta Bécsset.)

Mátyás haláláig az állandósuló háborúk okozta sporadikus pestisjárványok és az ivóvizek elfertőződése miatt fellépő kolerajárvány (1439) – amelyben meghalt I. Albert király és a Szendrő felmentésére induló hadsereg zöme – nem okozott akkora embervesztést, mint a háborúk és a betörő török sereg elhurcolt foglyai. 1438-ban például az egyik török sereg átkelt a Dunán Erdélybe, és elpusztította Szászvárost, Segesvárt, Medgyest, Brassót, majd 70 ezer fogollyal átkelt a Kárpátokon. A török főereget kísérő akindszik és a balkáni vazallusok mézárolásai gyakoriak és jellemzőek voltak.

Mindezek ellenére Magyarország lakossága Mohácsig (1526) folyamatosan gyarapodott, egyenlő volt Anglia lakóinak számával, 4–4,5 millióval, amelyből etnikailag 80–85%-ban magyar volt. Dél-Erdélyben az oláhok, a Délvidéken a balkáni szláv menekültek és a Felvidéken maradt husziták változtattak az etnikai arányon. Az 1514-es Dózsa György-féle „parasztháború” sem járt demográfiai mérhető kártétellel.

1520-ban a török történelem legnagyobb uralkodója, Nagy Szulejmán került trónra, 1521-ben elfoglalta Nándorfehérvárt, Zimonyt, Szabácsot és több fontos déli várat (ezzel összeomlott a második védelmi vonal), és 1526-ban a déli védelmi rendszer még létező kisebb erősségeit. Észak-Afrika és Rodosz elfoglalása után a törökök 1526-ban Magyarország ellen támadtak.

II. Lajos – bár csak a hadsereg felét tudta összevonni és harcba küldeni – vállalta Mohácsnál az ütközetet. A kezdeti sikerek után katasztrofális vereséget szenvedett, és 26 ezer embert veszített. Az ütközetben a király is elesett, így a három helyen gyülekező hadak szétszéledtek, és nem lehetett Buda alatt megvívni a döntő ütközetet. A török hadsereg felperzselte a Duna mindkét oldalát (csak Esztergom és Buda között a hegyekben több embert mézároltak le, mint Mohácsnál), és számtalan fogollyal hagyta el az országot. Ezzel lezárult a 300 éves török–magyar háború első fele, amelynek során, 1372 és 1526 között, Magyarország több mint 150 évig rendkívüli erőfeszítések árán meg tudta őrizni szuverenitását és integritását, számban és javakban gyarapodó népességét, val-

lását, középnagy hatalmi állását, ősi népi és európai (román, gótikus és reneszánsz) kultúráját. Ez csodának számított, hiszen az 1500-as évek elején a török birodalom területe és lakossága már ötször, bevétele legalább tíz-tizenöt-ször nagyobb volt, mint a magyar királyé. Utána jött a realitás, amikor a török, a hősies ellenállás ellenére, lépésről lépésre elfoglalta Budát (1541), és tőle nyugatra, keletre és délre az ország egyharmadát. A kettős királyválasztás megkönnyítette a foglalást, mert a keleti tartományok a leghatalmasabb erdélyi főúrtól, Szapolyai János (felesége Jagelló Izabella) királyságától, a nyugat-dunántúliak Habsburg Ferdinándtól (V. Károly császár és spanyol király testvére) várták a törökök kiűzését, de egyik fél sem tudta a Szent Koronát jogaiba visszahelyezni. Szapolyai próbált megegyezni a törökökkel, akikkel Ferdinánd is tárgyalt, miközben hiába várta a birodalom segítségét, V. Károlyt lekötötte a franciák elleni háború és óriási birodalmának számos gondja, többek között a protestáns hitre tért német választófejedelmek fellépése. A speyeri szerződésben (1570) deklarálták a Magyar Királyság jogfolytonosságát (amely elveszítette területének kétharmadát), és létrejött egy viszonylagosan önálló állam, az Erdélyi Fejedelemség, amely a Szent Korona-eszmét is képviselte, az ország egyesítésének alternatívája lett, biztosította a magyarok (székelyek), szászok és a többi populáció fejlődését és kultúráját.¹⁷ A középső „oszmán terület” vezetői és a katonaság zömmel délszláv, főleg bosnyák volt, albánokkal kiegészülve. A török etnikum a nagyobb hadjáratok során vonult át az országon, amely a hadsereg élelmezését biztosító rablásokkal, a lakosság legyilkolásával és foglyok ejtésével járt, bár a törökök szándékuk szerint nem kiirtani akarták a lakosságot, hanem adóztatni és kifosztani. A törökök kiveréséig állandósultak a végvári harcok, ide-oda mozgó kisebb csapatok is folyamatosan küzdöttek egymással. A 150 év előtti harcok miatt ebben az időszakban a menekülő délszlávok túlsúlyba kerültek a kivérzett Délvidéken (a Száva és Dráva közti területen), Szapolyai pedig Cserni Jovának („a fekete cár”) letelepedési engedélyt is adott Bácska és a Temesköz (Bánát) területére. A bevonuló szerbek kiirtották a maradék magyar lakosság jelentős részét, amíg Szapolyai szét nem verte a martalóc hordákat (1527). A Temesköz magyar őslakossága az első magyar genocídiumot soha nem tudta kiheverni. A második demográfiai katasztrófát nem a fenti események okozták, hanem az ún. tizenöt éves háború (1593–1606), amikor osztrák vezetéssel jelentős számú zsoldoseregek (20–40 ezer fő) felszabadítottak néhány török várat a Dunántúlon, feldúlták a területet, majd átkelve a Dunán, a 150 ezer emberrel közeledő szultán felé vonultak az Alföldre. A hadmozdulatok során a két hatalmas hadsereg rendkívüli pusztítást végzett, kiirtva a lakosság jelentős részét. A harcok kiterjedtek a Délvidékre és Erdélyre is. A hadi helyzetet Bocskai konszolidálta, Bethlen Gábor (1613–1629) pedig két háborúban (1619–1621, 1623–1626) rendkívül eredményesen harcolt Wallensteinnel szemben, miközben Erdélyt gazdaságilag, iparilag és kulturálisan felvirágoztatta. A Habsburg-, a török hadjáratok és a tatár beütések Erdélyben főleg a folyóvölgyek magyarságát ritkította. Különösen pusztító volt az 1657 utáni tatár és az 1660-as török hadjárat. A kipusztított lakosság helyébe a hegyekből oláhok

telepedtek be. Bethlen Gábor alatt Erdély egymillió lakosának kb. 80%-a magyar (székely), a többi román és szász. A török kiűzésekor a lakosságnak már csak a fele magyar Dél- és Közép-Erdélyben. Az 1600-as években pl. Szilágy vármegye 106 magyar falujából 46-ban oláh többség jött létre, Kolozs vármegye 112 helysége közül 55-ből szorult ki a magyarság.

A törökök kiűzése Bécs 1683-as ostromával kezdődött. A kahlenbergi győztes csata (Sobieski lengyel király érdeme) után a szövetséges seregek (Szent Liga), birodalmi fővezérlettel és jelentős magyar katonai részvétellel, 1689-re felszabadították a török uralom alól Magyarország teljes területét, és mélyen benyomultak a Balkánra. Ekkor XIV. Lajos felmondta a 20 évre kötött fegyverszünetet a „barátként” kezelt Oszmán Birodalom tehermentesítésére, így a törökverő hadseregből kiváló hadvezéreket és jelentős katonai erőt kellett a francia határra átcsoportosítani. A török ellentámadás visszahódította a Balkánt, néhány éves állóháború után a szultán utolsó nagy támadását 1697-ben Savoyai herceg Zentánál szétverte. Csak a Temesköz maradt török kézen 1716–18-ig. A 300 éves háború utolsó 15 éve helyreállította Magyarország integritását, de újabb demográfiai katasztrófa árán.

1526 és 1697 között az ország 4,5 milliós lakossága kb. 3,5-4 millióra csökkent. A veszteségeket növelte az időnként endémiás pestis és tífusz (Cardano írta le: morbus hungaricus), melyeket az 1542-ben a Balkánról Budáig hatoló török hadsereg hurcolt be. 30 ezer volt a magyar áldozatok száma. 1544-ben a Buda visszafoglalására induló keresztény sereg puskalövés nélkül ugyancsak 30 ezer embert veszített.¹⁸ Így tehát ebben az időszakban – a két 15 éves háborúban (1591–1606, 1683–1699) – változott meg döntően Magyarország etnikai összetétele. A törökök uralta Alföldön és peremvidékein állandó harcok és hadjáratok, Északkelet-Magyarországon a Habsburg-hadjáratok, Erdélyben a tatárok és törökök betörései okoztak jelentős véres embervesztéseket.

A török kiverését nem kísérte lelkesedés, és nem őrizte meg az emlékezet úgy, ahogy jelentősége indokolná. A 15 évig húzódó háborút, majd az országban telelő és eltartott, brutálisan fellépő 50-60 ezres hadsereget mérhetetlen nyomor kísérte. A különadók megugrottak, a Neoacquistica Commissio követelte – 150 év rablás, gyűjtogatás és menekülés után – az eredeti birtokleveleket, az esetlegesen visszaadott birtok 10%-át elvette a hadi hozzájárulás. Az ország kifosztásához jogfosztás is társult. Az országgyűlés (1687-ben) lemondott a szabad királyválasztás jogáról, Erdélyt a magyar király (és császár) – ugyan a Szent Korona tagjaként, de – külön kormányozta (Diploma Leopoldinum), csorbította a rendek jogait és a tordai országgyűlés (1568) biztosította vallásszabadságot. A török kiverésének 15 éve volt a következő demográfiai katasztrófa, amelyet a társadalom minden rétegének mély elkeseredése kísért. A fenti okok miatt kezdődött a kuruc mozgalom, amely a Rákóczi-szabadságharcban (1703–1711) teljesedett ki („cum Deo pro patria et libertate”).

A 18. századot három béke határozta meg. A karlócai (1699) a szuverenitás és az ősi jogok csorbulása mellett helyreállította az ország integritását, a szatmári

béke (1711) rendezte Magyarország közjogi és egyéb viszonyait, és az utrechti (1713) meghatározta a Habsburg Birodalom európai helyzetét (a Duna melletti területekre szorult vissza, így Magyarország a birodalmon belül felértékelődött).

A Rákóczi-szabadságharc 8 éve váltakozó hadi helyzetet eredményezett, a harcok az ország összes területét többször is érintették, a hadjáratok felprédálták azt, ami az országból a török kiverése után még maradt.¹⁹ A császáriak oldalán magyarok is harcoltak, így a háborúnak részben polgárháborús jellege is volt, sőt a Délvidéken nagy számban élő szerbek is a császáriak támogatására lázadtak fel, és irtották az őslakosokat: a magyarokat és a horvátokat. Ez volt a Délvidéken a második genocídium. A kuruc–osztrák harcok (1687–1699, 1701) és a szabadságharc jelentős, kb. 30 ezres véres áldozattal járt. Ennél tízszer több emberéletet (kb. 300 ezer) követelt a fellobbanó pestisjárvány. A fenti veszteségek a hatodik demográfiai katasztrófát okozták. Az összlakosság száma kb. 3,5 millió, a magyarság aránya kb. 50%-ra csökkent. A szabadságharcot lezáró szatmári béke méltányos volt, elkezdődhetett az ország alkotmányos, politikai, társadalmi jellegének megfelelő kulturális konszolidáció. Az előző században jelentős volt a reformáció, ezt követte békés eszközökkel az ellenreformáció. Míg szinte minden nyugati országban fegyveres vallásháborúk, megtorlások történtek, ez Magyarország 1100 éves történetében egyetlenegyszer sem fordult elő. A kiirtott lakosság helyére az ország középső területeire, a síkságokra és a nagyobb folyómedrekbe a perifériáról, a Kárpátokból és azon kívülről spontán telepedtek le országlakók. Így kerültek tótok az Alföld déli részére, a moldvai és erdélyi oláhok az Alföld keleti és északi részeibe és – Székelyföld kivételével – az erdélyi medencékbe. A horvátok a nyugati határon, a szerbek a Duna mindkét oldalán észak felé húzódtak. Az itt maradt főleg délszláv és albán török katonaság gyorsan és észrevétlenül, a 200 ezer szerbiai menekült részben integrálódott. Az etnikai sokszínűséget tarkították a menekült örmények és a cigányok. Az uralkodóház és néhány főúr jelentős kiváltságokkal nagyszámú külföldit, főleg német származású katolikus csoportokat telepített be elsősorban a Délvidékre, a Felvidékre, a Dél-Dunántúlra, Erdély és az Alföld találkozásának területeire. A spontán és a szervezett migráció etnikailag különböző, de kulturálisan hasonló, a kereszténység valamelyik rituáléját gyakorló populációkból állt, amelyek elfogadták a főhatalmat és a törvényeket, és zömmel alkalmazkodtak a toleráns befogadó ország szokásaihoz.

Az utrechti béke után körvonalazódott a Dunai Monarchia, amelynek tartományait az uralkodó mint német-római császár, a Magyar Királyságot és tartományait mint magyar király irányította. A századot végig jellemezte, hogy a császár paternális (III. Károly, Mária Terézia) majd abszolút (II. József, 1780–1790) felvilágosult uralkodóként birodalmi érdekeket követve próbálta a magyar rendi jogokat csökkenteni, a rendek pedig az ősi alkotmányra (Szent Korona-eszme), a királyi esküre hivatkozva sikeresen ellenálltak. A király és a rendek is próbálgatták hatalmukat növelni. Megtehették, mert a birodalom

a magyar haderő, nyersanyagok és mezőgazdaság nélkül nem nyerte volna meg a háborúit, és nem tudta volna megtartani az 1740 után már a nőágra is kiterjedő uralmát (Habsburg–Lotaringiai-dinasztia) és nagyhatalmi állását („Vitam et sanguinem”).²⁰

Az ipar főleg az osztrák, cseh és morva tartományokban, a mezőgazdaság pedig a Magyar Királyság területén, Erdélyben fejlődött, amit a vitatott „kettős vámrendszer” is alátámasztott. Az ország lakossága a spontán migráló és a III. Károly, de főleg Mária Terézia-féle betelepítések után gyorsan szaporodott, különösen az oláhok, akik a havasalföldi és moldvai fejedelemségekben uralkodó nyomorúságos helyzet miatt, a jobb élet reményében menekültek át tömegesen a Kárpátokon. Hasonlóan nőtt annak a több hullámban menekülő több száz-ezer szerb befogadottnak a száma, akik a török háborúk során, még 1690 után is menekültek Magyarországra. Az oláh és szerb paraszti és pásztortömegek tömbökben telepedtek le, a germán (sváb, vallon, szász stb.) betelepülők szét-szórtan, főleg a nagyobb városokban (zömmel kézművesek és kereskedők). 1785-re – a népszámlálás adatai szerint – a kb. 8 millió lakos 38%-a volt magyar etnikum. Erdélyben ekkor haladja meg a románok (oláhok) aránya az 50%-ot. A populáció növekedését alig befolyásolta a század három törökellenes háborúja (III. Károly és II. József alatt) és a két nyugati háború (Mária Terézia alatt). Befolyásolta azonban az („oláh császár”) Horea–Cloșca–Crișan-féle román parasztlázadás, amelynek során 60 ezer magyart irtottak ki, főleg az erdélyi Érchegységben és környékén.

A 18. század utolsó és a 19. század első felében évtizedes viták kezdődtek nemzeti körökben a polgári átalakítás szükségességéről, tartalmáról és módjáról, amely alkotmányosan, békés úton menne végbe a Habsburg Birodalmon belül az ország szuverenitása és integritása alapján. A felvilágosodás eszmerendszerének összeegyeztetése zajlott az ősi alkotmánnyal. A francia forradalom brutalitása és a napóleoni háborúk szörnyűségei ellentétesek voltak a magyar tradíciókkal és életszemlélettel, így a radikális megoldásokat nem vették számításba. Megerősödött azonban a nemzeti érzés patrióta és nem nacionalista értelemben. Ez utóbbi kevésbé a horvát, inkább a tömbben élő román, a szerb, majd a szlovák vezető rétegre volt jellemző, néhány évtizedes késéssel, és nem létező történelmi előzményekre támaszkodva.

Míg a 18. században a királyi és császári család törekedett – a birodalmi szempontok prioritása mellett – a társadalom alsóbb rétegei jogainak kiterjesztésére és anyagi gyarapodásának elősegítésére, a 19. század első felében a magyar nemesség kezdeményezte egyre határozottan a polgári átalakulást. Széchenyi István gróf („a legnagyobb magyar”) főleg a gazdasági, Kossuth pedig a társadalmi reformokat szorgalmazta.²¹

Az 1848. márciusi forradalmi hullám (Párizs, Itália, Bécs stb.) felgyorsította az eseményeket. A rendi országgyűlés alsó- és felsőrendi háza március 13-án megszavazta a kiérlelt és előkészített törvényeket, a király (V. Ferdinánd) pedig hosszas vita után április 11-én aláírta azokat. A törvények a polgári és a társa-

dalmi átalakulás legteljesebb garanciáit biztosították, a nemesség – egyedülálló módon – békés úton, önként lemondott kiváltságairól. A dinasztia lemondatta V. Ferdinánd császárt és királyt (a király lemondását a magyar jog nem ismer- te), és I. Ferenc Józsefet jelölték ki császárnak, aki az életben lévő király, az ősi alkotmányra tett eskü és a magyar királyavatás többi feltételének hiányában nem lehetett és nem lett magyar király. Mint osztrák császár vonta vissza, illet- ve tagadta meg az 1848-as törvényeket (amihez nem volt joga), lázította fel a szerbek és románok egy részét és az erdélyi szászokat, valamint mozgósította hadseregeit. Az első magyar miniszterelnök, Batthyány Lajos gróf nemzetközi segítség hiányában megszervezte az államapparátust, a hadiipart, új pénzt bo- csátott ki, hadsereget szervezett, amely Pákozdnál szeptember végén megverte és az osztrák határra szorította vissza a Jellasics vezette császári sereget. A csá- szári ellentámadás eleinte, a tél folyamán sikeres volt, de a „tavaszi hadjárat- ban” az egészen kiváló parancsnokok és a kiváló harci erényeket felmutató hon- védsereg győztes ütközetek sorozatával tönkrement és Bécsig szorította vissza a császári hadsereg demoralizált maradványait, Bem tábornok pedig jelentős sikereket ért el Erdélyben. Ferenc József császár Varsóban kézcsókra járult a cárhoz, kunyerálva beavatkozását, aki a Szent Szövetség értelmében utasítot- ta Paskievics herceget, hogy 200 ezer fős hadsereggel támadja meg Magyaror- szágot. A három irányból megtámadott magyar seregek Arad és Temesvár körül koncentráltak, de Görgey Artúr (a század egyik legzseniálisabb hadve- zére) mérlegelve, hogy a 30–35 ezer fős honvédsereg két, egyenként 100 ezer fő fölötti hadsereggel győztes csatát nem vívhat, 1849. augusztus közepén letet- te a fegyvert az oroszok előtt.²² A fegyverletételt – a magyar jog alapján minden részletében törvénytelen, és csak az 1956 utáni kádárihoz hasonlítható – rend- kívül brutális megtorlás és jogfosztás követte. (Lord Palmerston írja a bécsi angol követnek: „...az osztrákok a legnagyobb vadállatok azok között, akik va- laha a művelt emberek nevét bitorolták, kegyetlenkedésük... Magyarországon és Erdélyben csupán az afrikai és haiti négerék eljárásához hasonlítható.”) A császár adminisztratív módon, rendeletekkel irányította az országot, amire a nemzet passzív rezisztenciával felelt. Ferenc József a krími háborúban részt vett az oroszok elleni koalícióban (beleharapott az 1849-ben még megcsókolt kézbe), fegyverrel akarta megakadályozni két nagy nemzetállam létrejöttét, az olasz és a német egységet, de minden háborúban vereséget szenvedett (Lom- bardia és Velence elvesztése, kismémet egység porosz vezetéssel). A königgrätzi csata elvesztése után a dinasztia belátta, hogy ki kell egyeznie Magyarországgal. Az évekig tartó tárgyalások során nagyon sokféle elképzelést tárgyaltak. Deák Ferenc („a haza bölcse”) találta meg azt a megoldást, amely megfelelt a Szent Korona-eszméből levezetett ősi magyar jogrendnek, a dinasztia és a rendek kö- zött kötött szerződésnek (Pragmatica Sanctio), az 1848-as törvényeknek, a szerződő felek érdekeinek és a közös ügyek (hadügy–pénzügy–külügy) ren- dezésének. A kiegyezés („kiegyenlítés”) után Ferenc József császár letette az ősi királyi esküt, majd a Szent Koronával az esztergomi hercegprímás Magyaror- szág, Horvátország, Dalmácia, Róma, Jeruzsálem stb. királyává koronázta. Ezt

követte 1868-ban a magyar–horvát kiegyezés. A választott országgyűlés biztosította állampolgárainak a személyi szabadságjogok és a polgári jogok teljességét, a kulturális autonómiát, az egyik első törvény biztosította a korlátlan és feltételek nélküli bevándorlást az országba.²³

Az ország elképesztő gazdasági, kulturális, egészségügyi, oktatási fejlődést produkált. A GDP-t megtizenötszörözte, a vasúti és úthálózatát megtízszerezte. Hasonló arányú volt a növekedés a gazdaság egyéb területein is. A fejlődés üteme Magyarországon volt a legmagasabb Európában. Egy kérdéskört azonban nem lehetett megoldani: a nemzetiségi kérdést. A különböző eredetű népcsoportok vallási és politikai vezetőinek egy része a 19. században felismerte etnikai hovatartozását, a magyar identitást fokozatosan kiegészítette, illetve részben felváltotta a szomszédos, részben még török függőségben lévő, azonos eredetű nemzetek összetartozás-tudata. Számos mítoszt kreáltak és emeltek „tudományos tényé”: a szlovákok Nagy-moráviára, a románok a dákoromán elméletre, a déli és északi szlávok a pánszláv eszmére, a csehek a birodalmon belüli (1620 előtti) államukra hivatkoztak. Számos – sokszor extrém – javaslat került felszínre a dualista állam részéről és a nemzetiségek részéről egyaránt. Ezek vagy megvalósíthatatlanok, vagy egymásnak ellentmondóak voltak (pl. trialista állam esetén a szlávok fővárosa Prága, Zágráb vagy Belgrád legyen).²⁴

Az évszázad során jelentős változások zajlottak le Európában. Új politikai és gazdasági hatalmak emelkedtek fel, mások gyengültek. A felmerülő érdekek, az alkalmi szövetségek és az általuk vívott háborúk Európában két nagy szövetségi rendszert hoztak létre: a központi hatalmakat és az entente cordiale-t. A Magyar Királyság lakossága 1848-ra kb. 10 millió volt, a magyarság részaránya 40%. 1869-ben az őslakosság 13,6 millió, ebből 6,2 millió magyar. Az 1910-es népszámlálás adatai szerint a 18 millió állampolgárból 54% (9,9 millió) magyar (1. ábra). A lakosságszámot csökkentették a 19. század háborúi, az első világháború előtti másfél milliót számláló végleges kivándorlás Amerikába és a járványok. A Napóleon elleni háború Győr melletti vesztes ütközetében elfogott francia foglyok Pécsen okoztak endémiásflektífusz-járványt. 1831-ben kolerajárvány söpört végig az országon, főleg a Felvidéken szedte áldozatait. A járványban félmillió ember megbetegedett, a népesség vesztesége kb. 200 ezer ember volt. 1848 tavaszán ismét fellobbant a kolera Horvátországban, majd átterjedt a Dunántúlra. Ez megnehezítette a honvédtoborzást, de ennek folytán kevesebb katonát tudtak a Jellasich-féle császári seregbe is besorozni. A Paskievics vezette 200 ezres orosz hadsereg Lengyelországból hurcolta be a betegséget, megközelítően 80 ezer katona betegedett meg, 10 ezer pedig meghalt. A 19. század végén, 1870 körül Franciaországból indult diftéria volt a leggyilkosabb járvány, melyben évente 30 ezer gyermek halt meg. A pestis a 17., a himlő (hála a vakcinációnak) a 19. században, a flekktífusz a század végén megszűnt. Megjelent viszont a tbc (morbus hungaricus), amely tömegesen szedte áldozatait egészen az 1940-es évekig, és csak az 1950-es években sikerült megszüntetni.

A magyar lakosságon belül folyamatosan nőtt a természetes szaporodás részaránya, a nemzetiségek spontán asszimilációja és a cári birodalomból elüldözött zsidóság jelentős integrálódása, asszimilációja révén. Magyarországra korlátlanul menekülhettek százezres nagyságrendben a zsidók, hiszen a magyar országgyűlés – Európában először – szabad bevándorlást, a törvény erejénél fogva teljes emancipációt biztosított. A magyar etnikum aránya annak ellenére növekedett, hogy 1848–1849-ben a szerb felkelők a Délvidéken, a románok Erdélyben – bár az 1848-as törvények a jogok teljességét biztosították minden országlakónak, bármire való tekintet nélkül – martalóc bandákba szerveződve tömeges, sok tízezer áldozattal járó mészárlást rendeztek. (Az erdélyi kisvárosban, Nagyenyeden a teljes magyar lakosságot legyilkolták, és több ezer koponyából gúlát emeltek a római katolikus templom előtt. Ugyanez történt a délvidéki Fehértemplomon is.) Jelentős területek, városok, falvak néptelenedtek el. A Horea-féle román parasztfelkelésnek, a török elől menekülő déli szlávok 1526 és 1690 utáni vérengzéseinek is volt etnikai jellege, de a cél akkor a gazdagabb és civilizáltabb őslakók földjeinek és javainak megszerzése volt. Az 1848–1849-es vérengzés elsősorban etnikai indíttatású volt. A nemzetiségek jelentős része és számos külföldi ugyanakkor a szabadságharc mellé állt, még 1849-ben is, amikor Európában már mindenhol leverték a polgári forradalmakat.

Az 1878-as berlini kongresszuson Bismarck és gróf Andrássy Gyula (közös külügyminiszter) lehetővé tették a román fejedelemségek függetlenségét, majd a Monarchia anektálta Boszniát és Hercegovinát az Árpád-házi királyok birodalmának jogára hivatkozva – miként Lengyelország felosztásakor is –, holott a magyar vezető elit az etnikai arányok romlása miatt ennek ellenállt.

A két balkáni háborúban az Oszmán Birodalom hatalma tovább gyengült, majd Bulgária átmeneti megerősödése után a mindig oroszbarát Szerbia értékelődött fel. Ferenc Ferdinánd trónörökös meggyilkolásakor a háború nem feltétlenül volt törvényszerű, a Monarchia Szerbiához intézett ultimátumát – többek között azzal a kivétellel, hogy a Monarchia rendőrsége is bekapcsolódjék a nyomozásba –, Szerbia kezdetben el is fogadta. (Az Interpol és a különböző titkosszolgálatok együttműködésének korában az elutasítás nem érthető, mint ahogy akkor sem volt az.) Az első világháború okai, a többszöri békekötési kísérletek eredménytelensége, a békefeltételek kialakítása, majd a napjainkig tartó történelmi események mozgatórugói máig nem ismertek, vagy rosszul ismertek, torzítottak, vagy a nagyhatalmak érdekei titkosak voltak, állandó diszkusszió tárgyai. Az viszont tény, hogy gróf Tisza István magyar miniszterelnök a legvégsőkig ellenezte a háborút a német és osztrák nagyvezérkar, a politikai elit és a két császár ellenében. Amikor nem tudta tovább tartani pozícióját, követelte és elérte, hogy deklarálják: a Monarchiának nem célja a háborús terjeszkedés. A háború látszólag presztízssokok miatt kezdődött, a végén ideológiai jellegű háborúvá fajult, majd nagyhatalmi érdekek alapján kötöttek békét. A központi hatalmak két résztvevője bejelentette semlegességét, amit Olaszország

egyszer szeptember 14-én (amikor belépett a háborúba korábbi szövetségesei ellen), Románia pedig 1916-ban megtámadta a Monarchiát, azonban a központi hatalmak csekély erővel szétverték a román hadsereget, és bevonultak Bukarestbe. 1918 elején különbékét kötött, a béketárgyalások előtt ismét az antant szövetségese. 1916-ig főleg a központi hatalmak sikerei voltak a jellemzőek, az USA 1917-es háborúba lépése döntő anyagi fölényt eredményezett. Wilson amerikai elnök 14 pontja egyenlő felek igazságos megállapodásának lehetőségét ígérte, a népek önrendelkezési jogát is beleértve. Ezzel szemben titkos paktumok születtek, amelyeket érvényesítettek a békekötés során. Az 1918-as nyugati német offenzíva, illetve a piavei áttörés megkezdése után a központi hatalmak nem kapituláltak, hanem bízva Wilson 14 pontjában, fegyverszünetet kötöttek. Október legvégén létrejött Lengyelország, amelyhez november elején csatlakozott Galícia, a csehek önállósodtak, a déli szlávok önálló államban gondolkodtak, a románok deklarálták elszakadásukat a Monarchiától. Október 31-én Károlyi gróf lett a miniszterelnök, és kikiáltották a köztársaságot. Az 1918. november 3-án Padovában megkötött fegyverszünet szerint a béketárgyalásokig minden hadviselő fél a birtokolt pozícióban maradt. A magyar hadseregek minden irányban az ezeréves határon túl tartózkodtak. Megindult a tömeges hazaáramlás, a hadsereg 40%-a teljes rendben és fegyverzettel. Linder hadügyminiszter pedig kijelentette, hogy „nem akar több katonát látni”. A hadseregek lefegyverzésével egy időben, főleg francia segítséggel, az egyszer már szétvert román, a szerveződő cseh és szerb hadsereg bevonult az országba, folyamatosan és önkényesen módosítva a fegyverszüneti vonalat. Az 1919. márciusi Vix-jegyzék feltételei után az antantbarát Károlyit a radikális baloldal lemondatta. A hatalmat 133 napra a kommunistákkal szövetkezett szociáldemokraták és radikális liberálisok ragadták magukhoz, végzetesre fordítva a belső viszonyokat, és ellehetetlenítve a külkapcsolatokat. A Felvidékre bevonuló cseheket a Vörös Hadsereg hazájukat védő katonái megverték és viaszosították. A tilalom ellenére megalakult pár ezer fős székely hadosztály néhány ezer embere hónapokig lelassította a román hadsereget. Az antant kérésére a Felvidéket a bolsevisták kiűrtették, a székely hadosztály hősi harcok során felmorzsolódott. Az ország nagyobb része megszállás alá került. A Szegeden megalakult nemzeti hadsereg, az ideiglenes, majd választott parlament reménytelen helyzetet örökölt.

Eközben a Versailles környéki béketárgyalások folytak. Magyarország esetében még az amerikaiak is feladták a wilsoni 14 pontot, és a nemzetiségek vezetőivel kötött titkos szerződéseket valósítottak meg. A tárgyalásokra a magyar küldöttséget nem hívták meg, a megtorlás tárgyalásán a vádlott nem jelenhetett meg, nem érvelhetett, nem védhette magát. A tárgyalás befejezése után a „kivégzés” (aláírás) előtt az utolsó szó jogán szólhatott. Ugyanakkor a Magyar Királyságon egymással is veszekedő szomszédos államok minden követelését, sokszor elképesztő hazugságait is elfogadták (pl. a pár méter széles Ipoly hajózható stb.). Jellemző, hogy nem a népek önrendelkezési jogára vagy etnikai el-

vekre, hanem meghamisított történelmi és gazdasági érdekekre hivatkoztak. Az 1907-es orosz–francia szerződésig liberális mintaállamként értékelt Magyarországot az utódállamok, a feudalizmus, az elnyomás, a népek börtönének állították be. Ahogy az akkori olasz külügyminiszter, Francesco Nitti fogalmazott, ki akarták végezni, életképtelen helyzetbe akarták hozni. Ez majdnem sikerült is.²⁵ Diktátummal elszakították az ország területének pontosan kétharmadát, iparának 70-80%-át, vasúti és úthálózatának, természeti javainak, legjobb földjeinek nagy részét, erdőinek 95%-át, a Horvátország nélküli 18,3 millió lakosából 7,6 millió maradt. 10,6 milliót megkérdezésük nélkül elcsatoltak, köztük 3 millió magyart, az elcsatolt lakosság 30,2%-át, akit tömbökben éltek az oktrojált új határok túloldalán (4. táblázat). Akkor született a mondás, hogy Magyarország határos Magyarországgal. Egy többenemzetiségű, ezeréves jogállamot megszüntettek, hétfelé daraboltak, és olyan életképtelen államalakulatokat hoztak létre, amelyekben a nemzetiségek aránya magasabb volt, mint az ezeréves Magyar Királyságban. Az utódállamok kivétel nélkül szétestek; először 1940 és 1945 között. Egy nemzetállam maradt a térségben, Magyarország. Nem vették figyelembe sem az ezeréves történelmi, sem a geoökonómiai (a Kárpát-medence tökéletes földrajzi és gazdasági egység), sem az etnikai elvet, sem a népek önrendelkezési jogát. Még azt sem engedték meg, hogy az elcsatolt területek lakossága népszavazáson döntsön. Sopronban „a rongyosgárda” önkéntesei megfutamították az osztrák csendőrséget, majd a kisváros főleg német nyelvű honpolgárainak kétharmados többsége népszavazással Magyarország része maradt. Hasonló eredmény máshol is várható lett volna, ugyanis a nemzetiségek vezetőinek törekvése és az emberek véleménye gyakran nem esett egybe (a nemzetiségek helyzete jogilag, gazdaságilag és kulturálisan lényegesen kedvezőbb volt Magyarországon, mint az országon kívüli nemzettársaiké).

4. táblázat: Az Osztrák–Magyar Monarchia utódállamainak részesedése a történelmi Magyarország területéből és népességéből*

Ország	Terület (km ²)	Népesség (fő)	Ebből magyar (%)*
Csehszlovákia	61 633	3 517 568	30,3
Románia	103 093	5 257 467	31,6
SZHSZ Királyság	20 551	1 509 295	30,3
Ausztria	4 020	291 618	8,9
Olaszország	21	49 806	13,0
Lengyelország	589	23 662	1,0
Összes veszteség	189 907	10 649 416	30,2
Trianoni Magyarország	92 963	7 615 117	88,3
Történelmi Magyarország	282 870	18 264 533	54,4

* Horvát-Szlavónország nélküli adatok; az 1910-es népszámlálás anyanyelvi adatai alapján.

Forrás: *Történelmi egészségtan*. Szerk.: Ember István, Molnár F. Tamás, Varga Csaba, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2009.

A megszálló hadseregek az országot kifosztották (csak a Budapestet is megszálló román hadsereg 20–30 ezer vagonnyi holmit rabolt el, az írógéptől és a bútoroktól kezdve a gyárak teljes gépparkjáig, méneseket, csordákat hajtottak el), mindent vittek, amit elértek.²⁶

A visszaállított Magyar Királyságban trónfosztották a Habsburg-dinasztiát, Hunyadi és Kossuth után harmadszorra Horthyt választották kormányzónak, aki főleg az erdélyi arisztokrácia vezetésével, a demokrácia és diktatúra jegyeit viselő autokrata politikai rendszert alakított ki. Bár lehetetlennek látszott, megszervezték az államapparátust, konszolidálták a pénzügyeket, fejlesztették a gazdaságot, rendkívül erőteljesen fejlesztették az oktatási rendszert az elemi iskolától az egyetemig, fokozatosan széttörték a kisantant totális politikai és gazdasági blokádját, támogatták a „leányországok” magyarságát. Európa egyik legkiválóbb egészségügyi rendszerét működtették, elsősorban szolidaritási alapon. A magyar kultúra minden ága virágzott (pl. zene: Bartók, Kodály, Dohnányi), a 17 magyar származású Nobel-díjas majdnem mindegyike a két világháború között végezte iskoláit, a magyar filmművészet a legelső között született meg (közülük néhányan, pl. Czukor György teremtették meg Hollywoodot), a magyar futballválogatott két világbajnoki ezüstérmét (1938, 1954) szerző és a berlini (1936), illetve helsinki (1952) olimpia 3. helyét elérő sportolók ekkor nőttek fel. A leányországok magyarsága számos diszkriminációt szenvedett el, még a trianoni szerződést is számos kérdésben megszegték a győztesek. A magyarság nemzeti egysége rendkívül megerősödött. Minden hazai és leányországbeli magyar párt és a nemzet egyetértett abban, hogy Trianon indokolhatatlanul igazságtalan volt, az ország ezeréves integritását helyre kell állítani vagy az etnikai határok mellett, vagy teljes mértékben. A békés revíziót Trianon lehetővé tette, azonban Anglia és Franciaország aktív támogatására nem lehetett számítani (az első és második bécsi döntésen érdektelenséget jelentett be, de nem ellenezte, az olaszokra és a németekre bízta a döntést). A 2. világháború eseményei ismertek, ebből kiemelem, hogy Ausztria népszavazás útján, 97%-os többséggel, rendkívüli lelkesedéssel egyesült Németországgal. Az összes többi leányország szétesett, Münchenben a négy európai nagyhatalom elfogadta Csehszlovákia felosztását. A cseh gyáripár teljes kapacitással támogatta a Wehrmachtot, a szlovák vezér, Tiso azonnal szoros szövetséget kötött Hitlerrel.

Románia részlegesen, a délszláv királyság brutális polgárháború mellett részeire bomlott. Magyarország 1938 és 1940 között békés úton visszakapta a Felvidék egy részét, Kárpátalját, Észak-Erdélyt.

A Délvidékre 12 nappal az után vonultak be a magyar csapatok 1941-ben, amikor Horvátország kilépésével megszűnt a délszláv királyság, Szerbiát, mint a térségben a náciknak egyedülként ellenálló országot, legyőzték a németek. A revíziót szinte ellenállás nélkül, óriási lelkesedéssel fogadta a lakosság. Magyarország nem akart részt venni a háborúban, de miután a románok, szlovákok és horvátok ezt megtették, továbbá az ország geopolitikai helyzete lehetet-

lenné tette a semlegességet, egy provokáció után belépett a háborúba, amelyből 1943 után megpróbált – sikertelenül – kilépni.²⁷

Az országot 1944. március 19-én megszállták a németek, az ország önállósága teljesen megszűnt, és csak 1990-ben állt helyre. Elkezdődött a nemzeti baloldali gondolkodásúak üldözése, és tömegessé vált a zsidók Németországba deportálása százezres nagyságrendben, egészen 1944 nyarának közepéig, majd a nyilas puccs után (1944. október 15.) felerősödött. Az ország csataterré változott, a németek, később a szovjetek letarolták és kirabolták. Fegyverrel, terrorral, propagandával és más bolsevik módszerek alkalmazásával – jelentős ellenállás mellett – kikényszerítették a kommunista berendezkedést. A szűk pártelit egy részét leszámítva, a társadalom minden rétege sérült jogilag, társadalmilag és gazdaságilag. Ez lett az oka az 1956-os forradalomnak és szabadságharcnak, amelyben egy tízmilliós ország fegyverrel harcolt a szabadságáért egy szuperhatalom ellen. Magyarország, mint a történelem során legtöbbször, senkitől, az ENSZ-től sem kapott, a bizonytalan ígéretek ellenére, fegyveres segítséget, így a Szovjetunió sikerrel verte le a szabadságharcot.

A megtorlás után, a Kádár-korszakban a kommunista rendszer lényege nem változott, de az ismételt forradalomtól való félelmükben próbáltak kedvezőbb szociális viszonyokat teremteni („gulyáskommunizmus”). A nagyhatalmak nyilvánvalóan egyeztetett be nem avatkozása mellett Magyarország 1989-ben átengedte Ausztriába a keletnémet menekülteket. Ezzel eldőlt a szocialista országok első dominója, amely néhány hónap alatt sorra döntötte el a többi. A trianoni diktátum ismét életképtelennek bizonyult. A Szovjetunió megszűnt, belőle önálló államok váltak le, nagy létszámú orosz kisebbséggel. Csehszlovákia kettévált, Jugoszlávia rendkívül brutális háborúban szétesett, nemzetiségei kivívták önállóságukat. A magyar kisebbségek azelőtte soha nem létezett Szlovákiában, illetve Szerbiában és Romániában éltek tovább.

A térség államai beléptek a NATO-ba, csatlakoztak vagy csatlakoznak az EU-hoz. Az első világháború kitörésétől napjainkig Magyarország legalább 9 különböző politikai, egymásnak ellentmondó ideológiai rendszerben élt. A királyság után, 1918. október 31-én megalakult köztársaságot követte a Tanácsköztársaság, annak bukása után, 1944. március 19-ig a Horthy nevével fémjelzett nemzeti–konzervatív–keresztény államberendezkedés, majd a német megszállás, és 1944. október 15. után a nyilas puccs. Ezt követte 1945. április 4-e után a szovjet megszállás, 1947-ig törvénytelenül expendáló bolsevik felügyelet mellett koalíciós kormányok, ezután 1956-ig a sztálinista diktatúra, 1956. október és november 4-e között forradalom és szabadságharc, ezt követően a Kádár-rendszer, végül 1990-től a szabad választáson győztes pártokból alakult parlamentáris demokrácia. A leányországok uralkodó nemzetei is megszenvetdék a változások jelentős részét, az ott élő magyar kisebbség nehéz sorsát megsokszorozta az erőszakolt asszimilációs politika, a másodrendű állampolgársággal együtt járó jogi, spirituális és materiális megkülönböztetés.

A 20. század kataklizmájában Trianon után elveszítettük 10,6 millió honfitársunkat, 30% magyar anyanyelvűt. A csonka országban 7,6 millió ember maradt, a magyar etnikum aránya 88% (a térség egyetlen etnikailag egységes állama) volt. Számuk természetes szaporodással ismét megközelítette a 10 milliót. A békés területrevízió során 172 ezerre nőtt a 93 km²-es országterület, lakóinak száma kb. 15 millióra nőtt, amely a párizsi béke (1947) után elveszett. A születési arányszám 1914-ig még 34–35 ezrelékes volt, amely a trianoni diktátum óta folyamatosan csökkent (5,28), 1981 óta negatív, a termékenységi ráta az utóbbi években átlagosan 1,34 gyermek, kisebb, mint a halálozási szám. Azóta az ország lakossága folyamatosan csökken. A leányországokból az 1. világháború után 300–500 ezer ember menekült a csonka országba. A 2. világháború után a Beneš-dekrétumok nyomán 60 ezer magyart telepítettek át a Felvidékről. A szlovák repatriálók száma alacsonyabb volt. Több tízezer német származású, zömmel asszimilálódott németet telepítettek ki, helyükre székely menekültek települtek le. Az erdélyi magyarok tízezrei illegális, majd legális módon tértek vissza az anyaországba. A leányországokban élő magyar népesség száma (3 millió) 2001-re 2,4 millióra csökkent (4. táblázat). Ez a tendencia folytatódik. Mivel Horthy 1939-ben Hitler leghatározottabb kérésére sem engedte átvonulni a Wehrmachtot, a náci és bolsevik harapófogóba került zsidók és lengyelek a közös határon százezres nagyságrendben menekültek Magyarországra. Más európai országból is menekültek üldözött zsidók, főleg Ausztria Németországhoz való csatlakozása után.

Az 1. és 2. világháború katonai vesztesége kb. 1-1 millió fő volt. Ebben benne volt két genocídium. A holokauszt során több százezer honfitársunkat hurcolták megsemmisítőtáborokba, a zsidók mellett ellenállókat (köztük a kormányzó fiát) és néhány ezer cigányt. Az 1942-es újvidéki razzia során a magyar fegyveresek kb. 3500 embert végeztek ki, Tito partizánjai 1944 végén, 1945 elején mintegy 35–40 ezer civilt a magyar lakosságból. A szlovákiai fasiszták és a Maniu-gárda áldozatainak száma néhány ezer, a háttországokból emigrált magyarok létszámát nem ismerjük. A szovjet hadifogságban különböző okok miatt nagyjából 200 ezer magyart veszítettünk. Az 1945 utáni tisztogatások áldozatainak száma kb. 30 ezer, az 1956-os szabadságharcban és a megtorlás során áldozatul esettek száma ennél kevesebb. Az utolsó száz évben a migrációt meghaladta az emigráció. A Tanácsköztársaság után csak néhány ezer bolsevista menekült el, Európa fasizálódása és a nácik térnyerése miatt a 2. világháború előtt és alatt néhány ezren. 1945 és 1948 között több mint százezres magyar emigráció zajlott le, 1956 után több mint 200 ezres. A társadalom leképzettebb, legkulturáltabb és leggazdagabb rétegei menekültek (közülük 3000 egyetemi tanár került el).

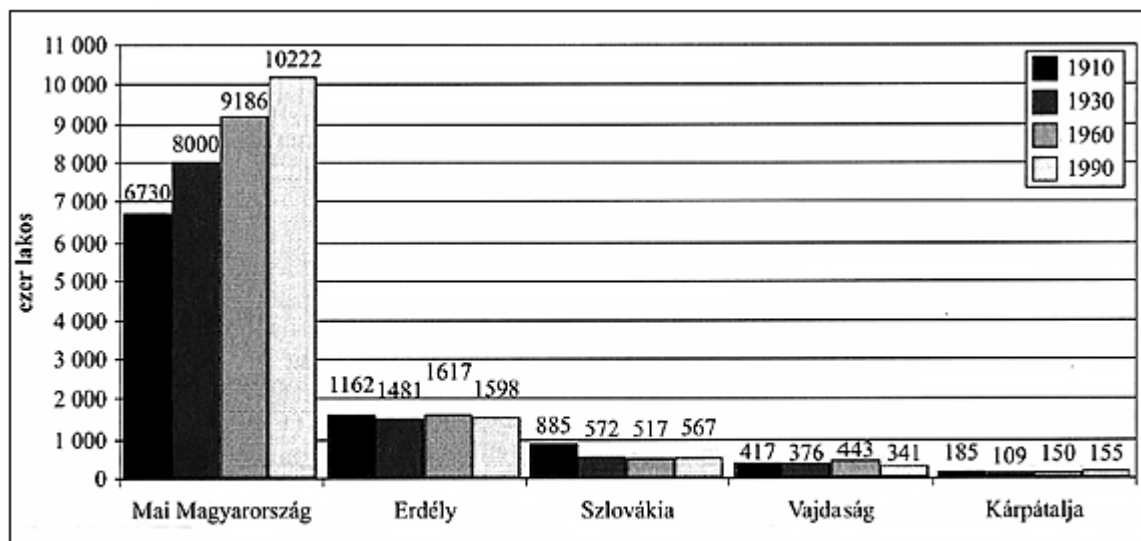
A 19. század végén (antiszepezsiz – Semmelweis Ignác, aszepezsiz – Lister, védőoltások) és a 20. század első felében (baktériumok felfedezése, egyre hatékonyabb gyógyszerek) a baktériumok okozta járványok megszűntek, a vírusjárványok nem. A spanyolnátha (influenza) három nagy hullámban söpört végig Eu-

rópán, és jelentősen érintette Magyarországot is. Az utolsó évtizedek vírusfertőzései (AIDS, nyugat-nílusi láz, Ebola stb.) és a már felszámolt járványok fellobbanásának veszélye összefüggésbe hozható a világméretű turizmussal, az Európa felé irányuló migrációval és a „szexuális felszabadulással”.

A leányországok magyarságát emellett az erőltetett asszimiláció is sújtotta. A nemzeti hovatartozás letagadása miatt 1 millió magyar tűnt el. A diszkriminációból fakadó emigráció először főleg Magyarországra, az utolsó évtizedben a nyugati országokba irányult (2. ábra).

2. ábra: A magyar nemzetiségűek számbeli változása 1910 és 1990 között, népszámlálási adatok alapján

Forrás: Történelmi egészségügy. Szerk.: Ember István, Molnár F. Tamás, Varga Csaba, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2009.

A 2. világháború végén felfüggesztették az abortusz tilalmát, mert a szovjet hadsereg több százezer nőt erőszakolt meg a tizenévesektől a matrónáig. A középkori agresszív lefolyású szifiliszjárványok elkerülték az országot – a 19. és 20. században sporadikusan főleg a bohém rétegeket érintette –, 1945-ben azonban 480 ezer kúrát biztosító Salvarsant osztottak szét. A kommunisták – a 2. világháború ágyútöltelékei nek számbeli növelésére – rendkívül szigorú abortusztilalmat vezettek be. A Ratkó Anna bolsevik miniszterről elnevezett időszakban jelentősen nőtt a természetes szaporulat, sőt az akkor születettek gyermekei és unokái fogamzóképes korban a születési számot növelik. Miután a Szovjetunióban 1955-ben kismértékben liberalizálták az abortusztörvényeket, ezt követően Magyarországon – a világon egyedülállóan – teljesen szabadá tették. Ennek következtében napjainkig 6 millió abortuszt végeztek el, a magyar nemzet egyik legnagyobb demográfiai katasztrófáját okozva. Ha erre nem került volna sor, a magyarság összlétszáma 20 millió felett lenne.²⁸

Összegzésképpen: A különböző etnikai populációkból spontán kialakuló magyar nemzet 600 éven keresztül szuverén, integer középnyagyhatalomként az Árpád-házi királyok szakralitását, majd a Szent Korona-eszme tradícióit és összetartó hatalmát elismerve, különleges jogrendszert és állami berendezke-

dést, társadalmat és kultúrát hozott létre. A természetes fejlődést egy minden vonatkozásban idegen világhatalom, amelynek a Magyar Királyság fegyveresen ellenállt, a mongol invázió fél évszázadra lefékezte, lakosságának mintegy 10%-át kiirtotta, de etnikailag nem változtatta meg. A másik idegen világhatalommal, a törökökkel vívott háromszáz éves háborúban a nemzet kivérzett, szuverenitása és integritása átmenetileg csorbult, a magyar etnikum lakosság száma 4 millióról egyharmadára csökkent. A törökök kiűzése után a Habsburg-császár magyar királysága biztosította a terület integritását, a birodalom többi részétől elkülönülő alkotmányosságot és a birodalom érdekeivel összekötött szuverenitást, amelynek megsértését két szabadságharc után (1703–1711, 1848–1849) először békekötéssel, másodsor a kiegyezéssel állítottak helyre. A török háborúban a népesség elvesztett kétharmadát menekültek és a szabadon, sokszor támogatott bevándorlók pótolták, de az etnikai arányok – bár javult – az eredetit nem érték el. Az Osztrák–Magyar Monarchia megszűnése után Magyarországot – semmilyen érvrendszerrel nem indokolhatóan – a trianoni diktátummal 7 részre szakították, elvették területének kétharmadát. Az 54%-ban magyar etnikumú ország honpolgárainak több mint a felét, köztük a magyar etnikum 30%-át idegen országba kényszerítették.

A magyar birodalom 1000 éven keresztül a változó korok eszmerendszere alapján védte Európát („a schengeni határt”). Törvényei, tradíciói, eszmeisége szerint minden menekültet és bevándorlót befogadott bármiféle megkülönböztetés nélkül, aki integrálódott a magyar viszonyokba. Többségük spontán és teljes mértékben asszimilálódott (besenyők, kunok, jászok, itáliaiak, lengyelek, bunyevácok, svábok, szászok, örmények és kisebb népcsoportok), mások csak részben asszimilálódtak (szerbek, szlovákok, zsidók, vendek). Egy részük pedig (érzelmileg) magyarnak vallotta magát (ruténok, cigányok).

Az integrálódás önként vállalt volt, az asszimiláció spontán zajlott le. Erősza- kos asszimilációs törekvés gyakorlatilag nem volt. Azoknak a menekülteknek és bevándorlóknak egy része, akik tömbökben éltek, és elfogadták a magyar államrendezkedést, a 19. században kibontakozó nacionalizmus, a vallások különbözősége miatt, világi és egyházi vezetők hatására, párhuzamos nemzeti identitást alakítottak ki, nem asszimilálódtak, és akár akarta a többség, akár nem, ürügyet és érvet szolgáltatottak az egységes, ezeréves ország feldarabolásához. Mesterségesen létrehozott vagy megnövelt államokhoz csatolták őket, amelyek életképtelennek bizonyultak. A leányállamokba kényszerített magyarok még a trianoni diktátum előírta jogait sem gyakorolhatták. Erős és sokféle erőszak, kényszer hatására sem asszimilálódtak. A nyugati magyar emigráció részben beolvadt, részben kettős identitású, megtartva magyar eredetének tudatát akár több generáción keresztül.

A magyarság 1100 év alatt – a háborúk, az emigrációk és a liberális abortusz- törvény ellenére – megsokszorozta létszámát: néhány százezres népből tizen- ötmillió nemzet lett. A trianoni diktátum utáni kényszerek ellenére – bár hét országban –, az utolsó száz évben is másfélszeresére növekedett, és jelenleg is

a világ legtökéletesebb geoökonómiai–politikai egységének, a Kárpát-medencének messze legnagyobb lélekszámú nemzete (13–15 millió), milliós nagyságrendű amerikai, nyugat-európai és ausztráliai emigrációval.

Emiatt bizakodunk.

Jegyzetek

- 1.Szabados György: *Magyar államalapítások a IX–XI. században*. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 2011.
- 2.*Szent István és az államalapítás*. Szerk.: Veszprémy László, Osiris Kiadó, Budapest, 2002.
- 3.*Sancti Stephani regis primi Hungariae. Libellus de institutione Morum sive Admonitio spiritualis. Szent István: Erkölcsstanító könyvecske avagy intelmek*. Szerk.: Havas László, Debreceni Egyetem, Debrecen, 2005.
- 4.Anonymus: *A magyarok cselekedetei*. Kézai Simon: *A magyarok cselekedetei*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004.
- 5.Szabados György: *A magyarok bejövetelének hadtörténeti szempontú újraértékelése*. Hadtörténelmi Közlemények, 2010/1–2., 215–235. o.
- 6.Veszprémy László: *Az Árpád- és Anjou-kor csatái, hadjáratai*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2008.
- 7.Dümmerth Dezső: *Az Árpádok nyomában*. Junior, Budapest, 1996, 26–36. o.
- 8.Györffy György: *István király és műve*. Balassi Kiadó, Budapest, 2000.
- 9.Hóman Bálint – Szekfű Gyula: *Magyar történet*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1936.
- 10.*Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytar 1000–1525*. Válogatás. mek.oszk.hu/01300/01396/ (Letöltés: 2014. augusztus 27.)
- 11.Tóth Zoltán József: *Megmaradásunk alkotmánya. A Szent Korona-eszme a magyar történelemben és közjogban*. HUN-idea, Budapest, 2007.
- 12.*Magyarország történeti demográfiája 896–1995*. Szerk.: Kovácsis József, KSH, Budapest, 1997.
- 13.Dümmerth Dezső: *Az Anjou-ház nyomában*. Panoráma, Budapest, 1982.
- 14.*Népegészségügyi orvostan*. Szerk.: Ember István, Dialóg Campus Kiadó, Pécs–Passau–Budapest, 2007.
- 15.C. Tóth Norbert: *Luxemburgi Zsigmond uralkodása 1387–1437*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 2009.
- 16.Pálosfalvi Tamás: *Nikápolytól Mohácsig 1396–1526*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005.
- 17.R. Várkonyi Ágnes: *A Királyi Magyarország 1541–1686*. Vince Kiadó, Budapest, 1999.

- 18. Szakály Ferenc: *Hungaria eliberata. Budavár visszavétele és Magyarország felszabadítása a török uralom alól 1683–1718*. Corvina Kiadó, Budapest, 1986.
- 19. *A Rákóczi-szabadságharc és Közép-Európa I–II*. Szerk.: Tamás Edit, Sárospataki Rákóczi Múzeum, Sárospatak, 2003.
- 20. Marczali Henrik: *Mária Terézia és kora*. Laude Kiadó, Budapest, 1997.
- 21. Hermann Róbert – Závodszy Géza: *Nemzet születik*. Helikon Kiadó, Budapest, 1999.
- 22. Hermann Róbert: *1848–1849. A szabadságharc hadtörténete*. Korona Kiadó, Budapest, 2001.
- 23. *Magyarország története a 19. században*. Szerk.: Gergely András, Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
- 24. *Trianon*. Szerk.: Zeidler Miklós, Osiris Kiadó, Budapest, 2008.
- 25. M. Kiss Sándor – Raffay Ernő – Salamon Konrád: *Magyarország sorstratégiai a 20. században*. Éghajlat Könyvkiadó, Budapest, 2011.
- 26. Harry Hill Bandholtz: *Román megszállás Magyarországon. Napló nem diplomata módra*. Magyar Világ, Budapest, 1993.
- 27. Püski Levente: *A Horthy-korszak 1920–1941*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2010.
- 28. Für Lajos: *Magyar sors a Kárpát-medencében. Népesedésünk évszázadai 896–2000*. Kairosz Könyvkiadó, Budapest, 2001.

További felhasznált irodalom

- Ádám Magda: *A kisantant és Európa 1920–1929*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989.
- Bárány Attila: *Zsigmond király, a konstanzi zsinat és a százéves háború*. Századok, 2010/6., 1345–1396. o. Barta Gábor: *Az Erdélyi Fejedelemség születése*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1979.
- Békés Csaba: *Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában*. 1956-os Intézet, Budapest, 2006.
- Bencsik Gábor: *Igazságot Magyarországnak. Lord Rothermere és a magyar revízió*. Magyar Mercurius, Budapest, 2002.
- Bertényi Iván: *Magyarország az Anjouk korában*. Gondolat, Budapest, 1987.
- Bíborbanszületett Konstantin: *A birodalom kormányzása*. Lectum, Szeged, 2003, 98–100., 101–103. Antonio Bonfini: *A magyar történelem tizedei*. Szerk.: S. Varga Katalin, Balassi Kiadó, Budapest, 2005. Brodarics István: *Igaz leírás a magyaroknak a törökökkel Mohácsnál vívott csatájáról*. Neumann, Budapest, 2003. mek.oszk.hu/05800/05872/html. (Letöltés: 2015. február 8.)

- Joseph Canning: *A középkori politikai gondolkodás története 300–1450*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002. Andrew Cliff – Peter Haggett – Matthew Smallman-Raynor: *World Atlas of Epidemic Diseases*. Oxford University Press, New York, 2004.
- Frederick F. Cartwright – Michael Biddiss: *Disease and History*. Stroud, Sutton, 2000. Sidonia Dedinová: *Beneš, a likvidátor*. Korona Kiadó, Budapest, 2004.
- Európa és a Rákóczi-szabadságharc*. Szerk.: Benda Kálmán, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.
- Siegfried Fischer-Fabian: *A német cézárrok. A középkor császárainak tündöklése és bukása*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1985, 15–95. o.
- John Flournoy Montgomery: *Magyarország, a vonakodó csatlós*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2004. Freisingi Ottó: *I. Frigyes császár tettei*. Athenaeum Rt., Budapest, 1913.
- Görgey Artúr: *Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben*. Fordította Görgey István és Katona Tamás, Neumann, Budapest, 2004. mek.oszk.hu/04700/04739/html/index.htm. (Letöltés: 2015. szeptember 9.)
- Gulyás László: *A Horthy-korszak külpolitikája*. Attraktor Könyvkiadó, Mária-besnyő–Gödöllő, 2012. Hermann Róbert: *I. Ferenc József és a megtorlás*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2009.
- A honfoglalás korának írott forrásai*. Szerk.: Kristó Gyula, Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 1995. Horthy Miklós: *Emlékirataim*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2011.
- Huszár Tibor: *Kádár János politikai életrajza*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2003.
- Kállay Miklós: *Magyarország miniszterelnöke voltam I–II*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2012.
- Képes Krónika. A magyarok a régi és legújabb tetteiről, eredetükről és növekedésükről, diadalaikról és bátorságukról*. Szerk.: Tarján Tamás, Magyar Hírlap – Maecenas Kiadó, Budapest, 1993, 24–26. o.
- Kézai Simon Magyar krónikája*. Szerk.: Bálint István János, Magyar Ház, Budapest, 1999, 11–17. o.
- Klinger András: *Magyarország népessége a népszámlálások alapján*. In: Magyarország történeti demográfiája 896–1995. Millecentenáriumi előadások. Szerk.: Kovacsics József, KSH, Budapest, 1997, 295–317. o.
- A korona kilenc évszázada. Történelmi források a magyar koronáról*. Szerk.: Katona Tamás, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1979, 296–359. o.
- Kövér György – Gyáni Gábor: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006.
- Lackó Mihály: *Széchenyi és Kossuth vitája*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1977.

- László Gyula: *A „kettős honfoglalás”-ról*. *Archaeológiai Értesítő*, 97. kötet, 1970/2., 160–190. o. László Gyula: *Árpád népe*. Helikon Kiadó, Budapest, 1988, 132–133. o.
- A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*. Szerk.: Györffy György, Osiris Kiadó, Budapest, 2002. Matuz József: *Az Oszmán Birodalom története*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.
- Nyárády R. Károly: *Erdély népességének etnikai és vallási tagolódása a magyar államalapítástól a dualizmus koráig*. Erdélyi Múzeum, 59. kötet, 1997/1–2., 1–39. o.
- Pálosfalvi Tamás: *A Hunyadiak kora 1437–1490*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2009.
- II. Rákóczi Ferencz emlékiratai. Szerk.: Thaly Kálmán, Ráth Mór, Pest, 1872. Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések 1940–1956 II*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1997. Ernest Renan: *Mi a nemzet?* Holmi, 1994/8., 1177–1188. o.
- Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. Sallai Gergely: *Az első bécsi döntés*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002.
- William L. Shirer: *A Harmadik Birodalom felemelkedése és bukása. A náci Németország története*. Teleteacher, Budapest, 1996.
- Szabó Béla: *A magyar korona országainak statusjogi és monarchiai állása a pragmática sanctio szerint*. História-antik Könyvesház, Budapest, 2013.
- Szakály Ferenc: *Honkeresők. Megjegyzések Cserni Jován hadáról*. Történelmi Szemle, 1979/2., 227–261. o. Szamosközy István: *Erdély története 1598–1599, 1603*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1981.
- Szerémi György: *Magyarország romlásáról*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1979.
- Zsoldos Attila: *Az Árpádok és asszonyaik. A királynéi intézmény az Árpádok korában*. MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2005.